

докт. філол. наук : спец. 10.02.15 „Загальне мовознавство” / Радзівська Тетяна Вадимівна ; НАН України ; Інститут української мови. – К., 1999. – 33 с.

8. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзівська. – К. : НАН України Інститут української мови, 1993. – 194 с.

9. Троянская Е. С. Научное произведение в оценке автора рецензии (к вопросу о специфике жанров научной литературы) / Е. С. Троянская // Научная литература: Язык, стиль, жанры. [Сб. ст.] / АН СССР. – М. : Наука, 1985. – С. 67–81.

10. Hartley J. How do scientists read and write book reviews? / J. Hartley // European Science Editing. – 2005. – Vol. 31, № 3. – P. 76–78.

11. Hyland K. Metadiscourse in Academic Writing: A Reappraisal / K. Hyland, P. Tse. // Applied Linguistics, 2004. – Vol. 25, № 2. – P. 156–177.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Корнєва – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та німецької філології факультету іноземної філології Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, комунікативна лінгвістика, науковий дискурс, комунікативно-прагматичні особливості наукового тексту.

УДК 811.161.2'367

КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИЛОГУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМІ

Валерія КОРОЛЬОВА (Дніпропетровськ, Україна)

У статті проаналізовано комунікативні особливості трилогу як самостійної форми спілкування на матеріалі сучасного українського драматургічного дискурсу; досліджено моделі трилогу й комунікативні ролі його учасників.

Ключові слова: трилог, комунікативна модель, драматургічний дискурс, комунікант, репліка, мовленнєвий хід.

The article analyzes the communicative peculiarities of triologue as a separate form of communication on the material of modern Ukrainian dramaturgic discourse; it researches the models of triologue and the communicative role of its participants.

Key words: triologue, communicative model, dramaturgic discourse, communicant, utterance, conversational turn.

Сучасна лінгвістика базується на принципах переорієнтації з вивчення внутрішніх закономірностей мовної системи на опис функціонування мови як основного засобу спілкування людини. У цьому аспекті цікавим постає питання аналізу різноманітних форм комунікації, у яких реалізується найважливіша функція мови. Найдослідженішою формою мовленнєвої взаємодії постає діалог – така ситуативно-композиційна форма мовлення, коли мовець і слухач перебувають у безпосередньому словесному контакті, а комунікативний процес становить активну мовленнєву взаємодію [8: 156]. Конкретними виявами діалогу є діалог (спілкування двох учасників), трилог (спілкування трьох учасників) і полілог (спілкування понад двох учасників), вивченню яких довгий час не приділялося належної уваги. Актуальнішим для лінгвістів поставало протиставлення діалог–монолог як двох базових складників процесу комунікації. Непринциповість відмінностей між діалогом і полілогом стверджували багато дослідників. На думку Т. Винокур, кількість мовців (два чи понад двох) не є диференційною ознакою опозиції «діалог–полілог»: елемент «діа» лише вказує на їхню загальну ознаку – зміну ролей мовців і слухачів на противагу монологу [5: 381]. За Т. Колокольцевою, «наявність понад двох комунікантів не вносить нічого принципово нового в сутність комунікації» [4: 18].

Утім, поява третього комуніканта передбачає низку змін у комунікативних ролях учасників та закономірностях переходу мовленнєвих ходів. І оскільки будь-яка мовленнєва взаємодія конструйована певними правилами, то відповідно й у трилозі трансформується організація спілкування й змінюються комунікативні стратегії мовців. Подальше розширення кола комунікантів уже не має таких істотних наслідків, як участь «третього», що й зумовлює актуальність дослідження трилогу як самостійної форми комунікативної взаємодії, яка концентрує в собі ознаки полілогічного мовлення й має значні відмінності від діалогічного.

Аналізу трилогу як форми комунікації із самостійним статусом присвячені розвідки Г. Айрапетова [1], Н. Зільберман [3], М. Науменко [6], Л. Читахової [9], виконані на матеріалі російської й французької мов. Відсутність таких праць у вітчизняному мовознавстві посилює зацікавлення до трилогічної комунікації в межах сучасного українського драматургічного дискурсу, що входить до кола наших наукових інтересів.

Метою запропонованої статті є аналіз комунікативних особливостей трилогу в мовленні персонажів сучасної української драми. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

описати специфіку трилогу як самостійної форми комунікації; виявити й проаналізувати комунікативні моделі трилогів у сучасному драматургічному дискурсі; встановити комунікативні особливості трилогічної комунікації. Матеріалом для аналізу стали збірки сучасних українських п'єс «У пошуку театру» (2003), «Коронація слова» (2008), «13 сучасних українських п'єс» (2013) та альманах «Сучасна українська драматургія» (2006).

Услід за М. Науменко, трилог потрактуємо як форму мовленнєвого спілкування трьох комунікантів, що являє собою синтаксично замкнене структурно-семантичне ціле зі спільною темою, складеною щонайменше із двох (за умови наявності третього комуніканта, який мовчить) або трьох реплік, пов'язаних лексично, граматично й комунікативно [6: 5]. Трилог непередбачуваніша за діалог форма спілкування через змогу втручання третього учасника й загострення «боротьби за право голосу» [1: 7]. З іншого боку – це менш жорстка форма для комунікантів, оскільки закінчення спілкування одним з учасників не викличе припинення розмови, як у діалозі.

Основними відмінностями трилогу від діалогу є такі: ширший спектр комунікативних ролей комунікантів, непередбачуваність порядку зміни реплік через змогу втручання третього спілкувальника, комбінування мовленнєвих ходів між собою. За схожістю до діалогічної єдності мовознавці вичленовують трилогічну єдність як синтаксично замкнену й комунікативно завершену структуру, зв'язану структурно й прагматично [6: 9]. Остання мотивована комунікативними намірами учасників трилогу й смисловими відношеннями реплік. Трилогічна єдність вибудовує своєрідний трикутник, складений із трьох реплік, до того ж перша обумовлює другу й третю, що водночас пов'язані між собою. Наприклад:

Професор Гель. А ложку якого саме варення?

Катруся. Здається, малинового.

Оленка. Ти завжди всіх плутаєш! Це було варення... не пам'ятаю яке, але тільки не малинове (2: 290).

Репліки персонажів драматургічного дискурсу об'єднуються в трилог засобами лексичної й граматичної когезії. Яскраво унаочнюють зв'язність елементів трилогічної єдності лексичні повтори, наприклад:

Гларій (злорадно). Запізнюється твій Росович.

Аничка. Раб нещасний, Росович ніколи не запізнюється.

Садист. Росович – раб нещасний? (1: 18).

Наведений уривок вербалізує мікротему трилогу в лексемах «запізнюється», «Росович», «раб нещасний», що повторюються або в усіх трьох репліках, або лише у двох, поєднуючи їх між собою.

Проаналізований фактичний матеріал дає змогу виділити кілька комунікативних типів трилогу. Між репліками трилогічної комунікації, крім ланцюжкового зв'язку, що відбиває почергову зміну реплік і характеризує діалог, наявні моделі, які демонструють кооперацію двох мовленнєвих ходів в один хід або, за Г. Айрапетовим, співвисловлювання [1: 11]. Проаналізуємо кожну з комунікативних моделей трилогу детальніше. Типовою для діалогу моделлю спілкування є послідовне чергування репліки-стимулу й репліки-реакції. Перша репліка є стимулом для відповіді-реакції й зумовлює в певний спосіб її структуру й семантику. У цьому разі ланцюжкова зміна реплік у трилозі має модифіковану модель, у якій з'являється проміжна репліка, що одночасно є реакцією на першу й стимулом для третьої репліки. Наприклад:

Мотря. Бабо Клаво, де ваш сором – в людини горе, а ви...

Баба Клава. У мертвих горя не буває – у них вже нічого не буває.

Віталій Полікарпович. Тонко підмічено, я б сказав, з оптимізмом (2: 183).

Зазначений трилог відповідає комунікативній моделі $K1s \rightarrow K2r-s \rightarrow K3r$, де $K1,2,3$ – почергові репліки комунікантів, Ks – репліка-стимул, Kr – репліка-реакція, $Kr-s$ – проміжна репліка, що є реакцією на перший мовленнєвий хід і стимулом для третього ходу. Почасти в текстах сучасних п'єс схожа модель стає трилогічною лише через заміщення третім учасником спілкування першого в черговому комунікативному ході, наприклад:

Модест. До того ж ми вже й сукню придбали.

Олена. Яку сукню?

Аделаїда. Весільну. Бо ми тебе любимо (3: 231).

Відмінною рисою трилогу є змога мовленнєвих ходів об'єднуватися в одновершинний комунікативний акт, побудований зусиллями двох спілкувальників, але представлений комунікативно єдиним мовленнєвим актом. Цим умотивовані інші комунікативні моделі трилогу, наприклад:

Гєя. А... що ти тепер збираєшся робити, Агнес?

Лія. Адже це так не можна залишати.

Агнес. Я подумаю. (З погрозою). У всякому разі, усім цим пліткарям я спроможуся заткнути пельки (3: 197).

Наведений уривок ілюструє комунікативну модель $K1s+K2s \rightarrow K3r$, у якій перші два спілкувальники звертаються до третього, який дає ініційовану відповідь на одновершинний акт, утворений поєднанням реплік двох комунікантів. Протилежною є модель трилогу, коли на одну репліку-стимул маємо єдину реакцію, об'єднану двома комунікативними ходами, напр.:

Мотря. Ваша правда. О, подивіться. Рябко Семен теж туди пішов.

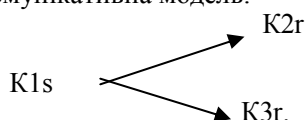
Віталій Полікарпович. Куди «туди»?

Мотря. У лікарню – іншої біди отамечки немає.

Баба Клава. Напевно, живіт занедужав. Не їсть же по тижню, а потім кишки з голоду виють (2: 181).

Цьому прикладу відповідає комунікативна схема $K1s \rightarrow K2r+K3r$, за якою останні дві репліки є спільною реакцією на запитання, вербалізоване першим комунікантом трилогічної єдності в реакції-стимулі.

Останнім різновидом, виділеним за проаналізованими трилогами персонажів сучасної драми, є комунікативна модель:

За цією моделлю друга й третя репліки є окремими реакціями на першу стимульну репліку, наприклад:

Лесь (стримано). Будь ласка, якщо вам не важко – не називайте мене Сашком.

Проповідник. Сто літ тебе так називав!

Бригадир. А як же називати? (1: 20).

Перша репліка-стимул спрямована на колективного адресата (обох слухачів водночас) й має відповідні послідовні реакції другого й третього комунікантів. До того ж чергування реплік у наведеному трилозі має особливості, умотивовані подвійним спрямуванням першого комунікативного ходу.

Виявлені комунікативні моделі трилогу дають змогу схарактеризувати різноманітні ролі третього учасника спілкування, серед яких найчастішими в драматургічному дискурсі є: третій-ретранслятор; третій, який мовчить; третій-коментатор; естафетний третій; третій, який сперечається тощо. Наприклад:

Проповідник. Що, мандарини?

Німий зображає руками щось більше.

Бригадир (вражено). Ананаси?

Німий радісно киває.

Проповідник (трагічно) Павлику, ананаси в буфеті! (1: 17).

Серед комунікантів наведеного трилогу є німий спілкувальник, який паралінгвістичними засобами модифікує форму діалогу й перетворює діалог у трилог, який потрактовують також як терціарне мовлення або тріаду – модель діалогу за присутності учасника, який мовчить [2: 5]. У деяких випадках мовчання одного зі спілкувальників зумовлює перерозподіл ініціативи й нав'язування комунікативної активності пасивному учаснику трилогу, наприклад:

Дальтонік (розгублено розводить руками). Це... немає ніякої різниці...

Коричневий (вказуючи пальцем на дальтоніка; переможно). А! (До Зеленого). А ти чого мовчиш?

Зелений. Я мовчу?! (Швидко кидає сценарій за куліси). Я ось-ось мав це саме сказати, – просто у мене в горлі... (До ДАЛЬТОНІКА). Дістав ти нас... (4: 70).

Варіативність комунікативних моделей трилогу залежить і від спрямування репліки адресатові безпосередньо чи опосередковано. У цьому разі виникає адресат-ретранслятор, який виступає проміжною ланкою між мовцем і комунікантом, якому призначена повідомлювана інформація [7: 11], наприклад:

Ассо. І які ж книжки ти читала?

Едіт. Симоно, скажи йому, що я читала.

Симона. Ми читали романи: «Одурена перед весіллям», «Любов, яку принесли у жертву», «Цнотлива мати» і це, здається, «Заблена у день свого двадцятиліття» (4: 102).

Отже, проаналізований матеріал свідчить про доречність виокремлення трилогу як самостійної форми комунікації, якій відповідають власні моделі, що потребують певної комунікативної поведінки спілкувальників. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в детальній характеристиці комунікативних ролей учасників трилогу.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Айрапетов Г. Э. Интеракциональные особенности полилогического дискурса (на материале французского языка): автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки» /

Г. Э. Айрапетов. – Воронеж, 2006. – 19 с.

2. Бабаян В. Н. Дискурсивное пространство терциарной речи : автореф. дисс. на соискание научн. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / В. Н. Бабаян. – Белгород, 2009. – 40 с.

3. Зильберман Н. Н. Трилог как особая форма речевого взаимодействия (на материале студенческой речи) : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. Н. Зильберман. – Томск, 2012. – 25 с.

4. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи : монография / Т. Н. Колокольцева. – Волгоград : Изд-во Волгоградского государственного университета, 2001. – 260 с.

5. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.

6. Науменко М. Г. Трилог как структурно-семантическое и коммуникативное единство : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / М. Г. Науменко. – Ростов-на-Дону, 2012. – 23 с.

7. Почепцов Г. Г. О коммуникативной типологии адресата / Г. Г. Почепцов // Речевые акты в лингвистике и методике : сборник науч. трудов. – Пятигорск : Изд-во ПГПИИЯ, 1986. – С. 10–17.

8. Українська мова : енциклопедія / голова ред. кол. В. М. Русанівський. – К. : вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.

9. Читахова Л. Л. Трилог как форма общения коммуникантов в современном французском языке : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки» / Л. Л. Читахова. – М., 2001. – 23 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. 13 сучасних українських п'єс. – К. : Преса України, 2013. – 576 с.

2. Коронація слова : збірка п'єс лауреатів конкурсу 2006 та 2007 років. – К. : Нора-Друк, 2008. – 440 с.

3. Сучасна українська драматургія : альманах / упорядн. Неда Неждана. – К. : Укр. письменник, 2006. – Вип. 3. – 272 с.

4. У пошуку театру : антологія молоді драматургії. – К. : Смолоскип, 2003. – 546 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерія Корольова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, прагмалінгвістика, лінгвістика тексту.

УДК 811.111'37-11

ВИГУКИ ЯК МОВЛЕННЕВА СКЛАДОВА МЕТАКОМУНІКАТИВНИХ СИГНАЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Юлія КОСЕНКО, Аліна РАКІТІНА (Суми, Україна)

У статті розглядаються особливості використання вигуків як мовленнєвої складової метаконікативних сигналів англійської мови. Під час процесу спілкування вигуки відіграють важливу роль, тому що вони урізноманітнюють та доповнюють мовленнєвий контакт, а також допомагають співрозмовникам зрозуміти одне одного. Основну увагу звернено на дослідження вигуків, які можуть бути різної форми та використовуються на всіх фазах мовленнєвого спілкування. Аналізується вибір вигуків, який залежить від характеру та мети повідомлення, а також емотивної сторони висловлювання.

Ключові слова: вигук, мовленнєвий контакт, метаконікативна одиниця, метаконікативний сигнал, аттрактант, комунікант, апеллятивність.

The article deals with the interjections as a speech component of metacommunicative signals of English language. During the communication process the interjections are important, because they diversify and complement speech contact and help interlocutors to understand each other. The main attention is paid to the study of the interjections, which can have different forms and can be used in all phases of speech communication. Therefore the choice of the interjection, which depends on the nature and purpose of the message and emotive side of the utterance, are analyzed.

Key words: interjection, speech contact, metacommunicative unit, metacommunicative signal, attractant, communicant, appellation.

Актуальність дослідження зумовлюється спрямованістю наукових розвідок на вивчення мови в її динаміці і визначається загальною тенденцією сучасних лінгвістичних студій до вивчення функціонування одиниць мовлення, зокрема вигуків, що маніфестують інтенції комунікантів – забезпечити взаєморозуміння, зберегти баланс комунікативних статусів для досягнення успішності міжособистісної взаємодії. Вигуки являють собою особливий та неоднозначний клас слів у лінгвістиці. Це пояснюється тим, що їх не можна віднести ані до самостійних, ані до службових частин мови. Крім того, вони не мають ні граматичних, ні синтаксичних зв'язків з іншими словами.

Починаючи лише з другої половини 20 століття, вигуки почали вважатися серйозним предметом дослідження в рамках теорії дискурсу, прагматики, когнітивної та корпусної лінгвістики. Метакомунікація являє собою сприйняття інформації не на змістовному рівні, а на рівні особистого сприйняття співрозмовника (об'єкт дослідження). Важливу роль на цьому рівні